

Türküstan

www.turkustan.az

Aydın Mədətoğlu

Qasımlı

Filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru

Ağ hunlardan başlayaraq X-XII əsrlərdə Qəznəli Türkləri, XIII-XIV əsrlərdə Dehli Türk Sultanları, XVI-XIX əsrlərdə Türk Baburlular tərəfindən idarə olunan Hindistanda son Türk hakimiyyəti Teymuroğullarının adı ilə bağlıdır. Tarixdə məşhur Baburlular dövlətinin və Türk-Hind İmperatorluğu-ğunun yaradıcısı ata tərəfdən Əmir Teymur nəslindən, "Barlas" adlı Türk boyundan, Əmir Teymurun oğlu Azərbaycan valisi Miranşahın nəvəsi Əbu Səidin oğlu Fərqanə hakimi Ömər Şeyx Mirzənin, ana tərəfdən isə Çingiz Xanın oğlu Cığatay Xanın nəvəsi Yunus Xanın qızı Qutlu Nigar Xanın oğlu Zəhirəddin Məhəmməd Baburdur.

Zəhirəddin Məhəmməd Babur 14 fevral 1483-cü ildə Fərqanədə anadan olmuşdur. Atası Fərqanə hakimi Ömər Şeyx Mirzənin 10 iyun 1494-cü ildə bir qəza nəticəsində ölümündən sonra yerinə keçən 12 yaşlı Baburun uşaqılıq dövründə bu bölgədə siyasi durum çox qarışıq olmuşdur. Teymur İmperatorluğunun əraziləri Şeybanilər və Özbəklər tərəfindən işğal edilmişdir. Şeybanilər tərəfindən Türküstandan qovulan kiçik yaşlı Babur çox ağır şərtlər altında həm də əmisi Sultan Əhməd, dayısı Mahmud Xan və iki qardaşı ilə də mücadilə etməyə məcbur olmuş, olduqca ağır vəziyyətə düşmüşdür. Şeybanilər tərəfindən işğal edilən Səmərqənd və Əndicanı azad etməyə çalışan 15 yaşlı Babur istər 1498-ci ildə və istərsə də 1500-1501-ci illərdəki təşəbbüslərində başari əldə edə bilməmiş, üç il ətrafındakı çox az sadıq adamları ilə ağır səfalet və iztirablar çəkmişdir.

Babur Səri-Pulda Şeybani Xana məğlub olunca, Daşkəndə dayısı Mahmud Xanın yanına çəkilməmiş və burada ətrafına topladığı Türk və Moğollardan ibarət ordusu ilə taleyini aramaq və öz dövlətini qurmaq məqsədi ilə Daşkənddən Kabilə gəlmiş, ağır macəralardan, əzab-əziyyətlərdən sonra 1504-cü ildə Kabilə zəbt edərək ordusunu gücləndirməyə başlamışdı. Yerli xalqla ədalətlə davranan Babur Hindikuş və Qəznə arasındakı əraziləri öz komandanları arasında bölüşdürmüş, Özbək istilasından qaçan Səmərqənd, Hisar və Fərqanə Türklərini bu bölgələrdə yerləşdirmiş və beləliklə də yüksək iradəsi sayəsində gələcək dövlətinin təməl daşlarını qoymuşdur.

Baburun nəzarətində olan bu bölgədə o dövrlərdə Türk, Puştu və Moğollarla yanaşı fars və hindu dillərində danışan bir çox qəbilə-

lər və dağlılar yaşayırdı. Babur 1505-ci ildə ona qarşı çıxan bəzi Əfqan qəbilələrini cəzalandıraraq, Sind çayına doğru irəliləmiş, Xorasanın Özbəklərin çəkilməsi ilə oraya yürüş etmiş, qışı Xorasanı keçirmək istəmiş, lakin Kabilədə baş verən bir üsyan onun yəni-dən Kabilə qayıtmasına səbəb olmuşdur. Babur çox ağır qış şəraitində qarlı Hindikuş dağlarını ordusu ilə birlikdə aşaraq, 1506-cı

Şah İsmayılın 1514-cü ildə Çaldıran savaşında Osmanlı Sultanı Sultan Səlim Yavuzə yenilməsi ilə Baburun Türküstanda gücü zəifləmiş, bundan istifadə edən Özbəklər hücum edərək Buxara və Hisarı zəbt etmişdilər. Məvəraünnəhrdə gücünün zəifləməsinə görə Babur Şah 1514-cü ildə yenidən Kabilə dönmüşdü. Buna baxmayaraq Babur Şahın Məvəraünnəhr səfəri ona bəzi faydalar gətirmiş, o, Bədəxşan üzərində üstün mövqə qazanmış, Bəlx valisini vergi verməyə təbə etdirmişdi. Məvəraünnəhrdə öz hakimiyyətini tam qoruyub-saxlaya bilməyəcəyini dərk edən Babur Şah özünü Hindistana tutmuş və 1519-cü ildə Hindistana hücum edərək yeddi illik uzun sürən mücadiləyə başlamışdı.

Babur Şah nəhayət 1526-cı ildə Dehli Türk Sultanlığını məğlub edərək Aqra taxtında oturan Əfqanıstanlı Seyid ailəsindən olan sonuncu nümayəndə Sultan İbrahim Lodini məğlub etmişdi. Sultan İbrahim Lodinin ölümü ilə nəticələnən və Hindistanın gələcək taleyində mühüm rol oynayan bu savaşda Baburun hərbi çü dühəsi, ordusundakı silahlar, toplar, təcrübə-

var 1529-cu ildə İbrahim Lodinin qardaşı Mahmud Lodi ilə qarşılaşmış, Mahmud geri çəkilməyə məcbur olunca Babur 6 may 1529-cu ildə Qanq çayını keçərək, bir çox yerli əmir-ləri özünə təbə etmiş, Luknavi yenidən ələ keçirərək Aqraya gəlmişdir. Beləliklə Babur bütün Hindistanı içine alan tarixdə məşhur Türk-Hind İmperatorluğunun (1526-1858) əsa-sını qoymuş, Əfqan əmirilərini, Hind prensləri-ni, Rəcpüt hökmdarını məğlub edərək, Əmir Teymurun qanuni varisi olmuş, Bütperəstliyə qarşı başarılarından dolayı İslam aləmində "Qazi" deyə anılmışdır.

Babur Şahı 30 illik aramsız mücadilə həyatı yormuş, səhhəti pisləşdiyindən oğlu Bədəxşan valisi Humayunu mərkəz Aqraya çağırmış və ətrafını toplayaraq özündən sonra Humayunu hökmdar kimi tanımalarını vəsiyyə-t etmiş, 26 dekabr 1530-cu ildə 48 yaşında haqq dərğahına qovuşmuşdur. Öncə Cumna çayının sol sahilində Nur Əfqan baxçasında dəfn edilmiş, altı aydan sonra cənəzəsi Kabilə gətirilərək, orada torpağa tapşırılmış, 1646-cı ildə nəvəsi Cahan Şah tərəfindən möhtəşəm bir türbə yaptırılmışdır. Ruhu şad olsun!

Türk-Hind imperatorluğunun yaradıcısı Zəhirəddin Babur

ildə Kabilə varmışdı. 1506-cı ildə babası Teymurun nəslindən olan qohumu Xorasan hakimi, tarixdə məşhur Sultan Hüseyn Baykaranın ölümü ilə əlaqədar olaraq, Babur Herata dövlət olunmuş və 1507-ci ildə 24 yaşında Teymurlular xanədanının ən böyük hökmdarı elan edilmişdir.

Babur 1510-cu ildə Şeybani Xanın Şah İsmayıl tərəfindən məğlub edilərək öldürülməsindən sonra yenidən Məvəraünnəhrə ələ keçirməyə başlamış, Şah İsmayıl Səfevinin yardımı ilə bəzi başarılar əldə etmiş, 1511-ci ildə Səmərqənd və Buxaranı ələ keçirmişdi. Babur Şah İsmayıl Xətai ilə yaxın dostluq münasibətləri yaratmış, hətta sünni təriqətinə mənsub olmasına baxmayaraq şiə Şah İsmayıl adına camələrdə xütbə oxutdurmuş və sikkələrində Şah İsmayılın da adını həkk etdir-mişdi.

li Türk və Moğol cəngavərlə -rinin qəhrəmanlı-ğı döyüş filləri ilə silahlanmış düşmən ordusu-nu darmadağın etməyə yetmişdi. Babur ordula-rı oğlu Humayunun komandanlığı ilə Əfqan əmirilərini məğlub edərək, 1527-ci ildə dövrü üçün alınmaz qala sayılan Buyun qalasını ələ keçirmişdi. Daha sonra Rana Sanqa üzərinə yürüş edən Babur, Kanva ətrafında 16 mart 1527-ci ildə Rəcpüt ordusuna məğlub edərək, Rəcpüt dövlətinin varlığına son qoymuş, yan-var 1528-ci ildə Lodilərə sadıq qalan iki əmirli-yi özünə təbə etdirmiş, 21 mart 1528-ci ildə Çandar və Luknavi ələ keçirmişdi.

Bu dövrdə Şah İsmayılın ölümündən istifa-də edən Özbəklər Xorasanı təhdid etdiyindən Babur Hindistandan geri dönməyə məcbur olmuş və Xorasanı Özbəklərdən qurtarmışdı. Yenidən Səmərqəndi ələ keçirməyə çalışan Babur Bəlucların hücumu ilə qarşılaşmış, yan-

Özü iki böyük Cahangirin - Çingiz Xan və Əmir Teymurun varisi olmasına baxmayaraq, Babur Şah öz şəxsi zəkası, elmi və fəa-liyyəti ilə ələ bir səltənət yaratmışdı ki, bu müəzzəm Türk səltənəti sonda Hindistanda müsəlman Türk və buddist Hindlilərin qay-nayıb-qarışmasından yeni bir xalq - Pakistan xalqı tarix səhnəsinə çıxmışdır. Bunu nəzərə alan orta əsr Hind din filosofu Benaresli Kabir yazırdı: "Qəlbin təmizliyi Qanq çayın-da yuyunmaqdan daha önəmlidir. Hindlilər və Türklər eyni gildən yapılmış qablardır. Tanrını sevən və yaxşı hərəkət edən hər kəs biri digərinin qardaşıdır". (İqtibas Prof.Dr Laszlo Rasonyinin "Tarihe Türklik" əsərindən götürülmüşdür. - A.M. Bax: Göstərilən əsər, Ankara 1971, səh 169)

(ardı gələn sayımızda)

Oxu, oxut, abunə ol!